

Mahfuz Geylani, Basra ve Küfe Ekolleri Arasındaki Nahiv Tartışmaları, Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018, 189 p/s. ISBN: 9786052581599

Yusuf Buhan*

*Arş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tekirdağ, Türkiye

E-mail: ybuhan@nku.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-5706-2435>

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
Yusuf Buhan
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Tekirdağ, Türkiye

Submission /Başvuru:
09 September/Eylül 2020
Acceptance /Kabul:
20 November/Kasım 2020

Atıf/Citation:
Buhan, Yusuf. "Mahfuz Geylani, Basra ve Küfe Ekolleri Arasındaki Nahiv Tartışmaları, Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018, 189 p/s. ISBN: 9786052581599", Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS), 3/2 (2020/2), 325-328.

Bu çalışmada Dr. Öğr. Üyesi Mahfuz Geylani'nin doktora tezinden hareketle kaleme aldığı "Basra ve Küfe Ekolleri Arasındaki Nahiv Tartışmaları" adlı kitabı değerlendirilecektir. Yazarın temel ilgi alanları Arap dili, kelimeler, dil ilimleri ve İslam mezhepleri tarihidir. Geylani, 2018 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığı doktora çalışmasını "ez-Zebîdî'nin İtilâfu'n-nusra Adlı Eseri Çerçevesinde Basra ve Küfe Ekolleri Arasındaki Nahiv Tartışmaları" esas alarak Arap dili ve grameri tarihinin kısa bir özetini sunmaktadır. Eser önsöz ve kaynakça dışında giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Kitap Arap dili gramerinde zaman içerisinde ihtiyaçlara binaen ortaya çıkan temel iki ekol arasındaki meselelerin mukayeseli bir tahlilini sunmayı amaçlamaktadır. Özellikle İslami dönemde gerçekleşen fütûhâtla birlikte farklı etnik unsurların bir arada yaşamaya başlamaları ve Arapçayı öğrenme arzuları dilde lahn(hata) olgusunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra bilhassa Kur'an'ın okunuşunda görülen yanlışlar Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö.69/688)'nin harekeleme çalışmalarını başlatmasını tetiklemiştir. Dil malzemesinin toplanmaya başlanmasıyla beraber çöllerde yolculuk artmıştır. Dil çalışmalarının özellikle bazı şehirlerde yoğunlaşmasının siyasi, sosyal ve coğrafi nedenleri bulunmaktadır.

Bu dönemde dil çalışmaları bedevilere yakın olması hasebiyle Basra'da başlamıştır. Daha sonra yönetimin de değişmesiyle önem kazanan bir diğer şehir Kûfe olmuştur. Her iki ekolün kendilerine has sistemlerinin olması birçok konuda görüş ayrılıkları yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Basra ekolü sem'ayı (Araplardan işitme) tercih ederken Kûfe ekolü herhangi bir ayırım gözetmeden dile dair buldukları her şeyi toplamış ve kıyası tercih etmiştir. Dolayısıyla Basralılar gramer konusunda daha seçici ve titiz davranmışlardır. Buna ek olarak ekol temsilcilerinin düşünce yapıları da farklılık arz etmektedir. Nitekim dil âlimleri tartışmalı meselelerde münazara etmiştir. Mesela Sîbeveyhi (ö. 180/796) ile Kisâî (ö. 189/805)'nin Zünbûriyye tartışması bunların en meşhurlarındandır. Bağdat ekolü ise büyük ölçüde bu iki dil ekolünden etkilenmiştir. Nitekim Basralı Müberred (ö. 286/900) ile Kûfeli Sa'leb (ö. 291/904) faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Bu yönüyle ekol, eklektik-seçmecî bir yapı arz eder.

İlerleyen dönemlerde bu ekoller arasındaki ihtilâflı meseleleri derleyen hilâf türü çalışmalar ortaya çıkmıştır. Fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilâflı meseleleri ele alan Debûsî (ö.430/1039)'nin *Te'sîsü'n-nazar fi'htilâfi'l-e'imme* gibi hilâf türü eserler yazıldığı gibi Arap dilinde de bu alanda eserler yazılmıştır. Bunlardan biri de müellifin kitabında ele aldığı Zebîdî (ö. 802/1399)'nin "*İtilâfu'n-nusra*" adlı eseridir. Yazar kitapta iki ekol arasındaki ihtilâflı konuların mukayesesini detaylarına inmeksiz vermektir. Ayrıca bu eser, Basra ve Kûfe ekollerinin yanı sıra Bağdat, Mısır ve Endülüs gibi bu iki ekolün etkisiyle oluşmuş okulları da ele almaktadır. Ancak eserde ana eksen bu iki ekolün yöntem ve anlayış farklılıkları oluşturmaktadır. Genel itibariyle eser bir teoriye dayanmaktan ziyâde derleme mâhiyetindedir.

Eserin giriş kısmında yazar çalışmanın önemi, amacı, kapsamı, sınırlılıkları ve yararlandığı kaynakları aktarmaktadır. Ayrıca yazar kitabın literatürde önemli bir yer teşkil edeceğini öngörmektedir. Nitekim bu alanda müstakil bir çalışmanın olmadığı da söylenebilir. Yazar kitapta sade, anlaşılır ve akıcı bir dil kullanmıştır. Girişte yazarın sorduğu bazı sorular (s.3) okuyucuya diğer bölümlerin içeriği hakkında fikir vermektedir. Esere bakıldığında konu sınırlamasının iyi planlandığı görülür. Geylani girişte Basra ve Kûfe ekolleri arasındaki tartışmalı meselelerin mukayeseli ancak detaylı bir şekilde ele alınmayacağını dile getirmektedir. Ayrıca kitaplarda birçok meselenin tartışıldığını ancak kendisinin Zebîdî'nin eserinde ele aldığı konuları aktarmakla yetineceğini söylemektedir. Geylani'nin eserde şehirlerin sosyal-kültürel yapıları hakkında bilgi vermesi dikkate değer bir diğer noktadır. Çünkü okuyucu bu şekilde dönemin şartlarını değerlendirebilmektedir. Öte yandan yazar, alanının önemli klasik-modern kaynaklarına başvurmuştur. Bu durum okuyucuya olayları değerlendirme işlemini ilk elden yapabilme fırsatı sunmaktadır. Genel olarak giriş bölümü kitabın gidişatı ve içeriği hakkında oldukça zengin bir malumat vermektedir.

Kitabın birinci bölümü nahiv ilminin tarihsel gelişimi ile zamanla ortaya çıkan ekollerin temsilcilerini ele almaktadır. Geylani bu gelişimi ilk bölümde geniş bir zemine oturtabilmiştir. Bu bölüm diğer iki bölümün bir nevi girizgâhi sayılabilir. Yazar bu kısımda özellikle nahvin doğuşuna etki eden faktörler ile Basra ve Kûfe ekollerinin takip ettikleri yöntemleri açıklamaktadır. Eserin ilk bölümünde ele alınan nahiv ilmi, önemi, amacı ve gramer ekolleri gibi konular diğer kısımlara hazırlık mahiyetinde faydalı içeriklerdir. Çünkü nahiv ilminin geçirdiği evrelerin bilinmesi ihtilafli konuların arka planını görme açısından önemlidir. Kitapta ekolün öncü isimlerinin kısaca tanıtılması dönemin düşünce ve fikir yapısının saptanmasını kolaylaştırmaktadır. Mesela çoğu dil bilimci çöllerde yaşayan bedevilerden fasih Arapçayı öğrenmek veya dil malzemesi toplamak için yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuklar sayesinde nahiv ilminin temel iskeleti de oluşmuştur. Derlenen dil malzemesi zamanla ekoller içerisinde kaideleştirilmiştir. Bu bölümde ele alınan iki ekol arasındaki metod farklılıkları da ihtilafın asıl kaynağına işaret etmektedir. Bu iki ekolün yanı sıra Bağdat, Mısır ve Endülüs gibi dil ekollerinin zikredilmesi de ekoller arasındaki etkileşimi göstermesi bakımından önemlidir. Ancak eserde kullanılan bazı ifadelerde kronolojik hatalar mevcuttur. Kitabın 25-26. sayfasında “ Nahiv ilmi Abbasiler döneminde Basra ve Kûfe dil ekolü mensuplarının katkılarıyla olgun hale gelmiş, Emevîler döneminde ise müstakil bir ilmi disiplin halini almıştır” cümlesi mantıksal açıdan hatalıdır. Örneğin Abbasiler dönemi Emevîler döneminden sonra gelmektedir. Bir başka örnek de (s. 42) Kisâî ile fıkıh âlimi Muhammed Hasan eş-Şeybânî (ö.189/805)’nin aynı günde Rey mevkiinde vefat etmelerinin üzerine Halife Hârûn Reşîd (ö. 193/809)’in “Aynı günde Rey’de fıkıh ile lügat ilmini defnettik” sözleridir. Ancak Geylani Kisâî’nin ölüm tarihini hicri 181 olarak vermektedir. Buna karşın Şeybânî’nin ölüm tarihi h. 189’dur. Yine Geylani bazı âlimlerin vefat tarihlerinde Diyanet İslam Ansiklopedisi bazılarında ise başka rivayetleri esas almıştır. Nitekim kitapta Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791)’nin vefat tarihi h. 170 olarak verilmiştir. Ancak bu bilgi Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde h. 175’tir. Bu noktada yazarın özellikle tarihler konusunda belirli bir ölçüt belirleyemediği göze çarpmaktadır.

Yazar kitabın ikinci bölümünde temel aldığı “*İtilâfu’n-nusra*” eserinin genel özelliklerini vermiştir. Eserde konuların ele alınış biçimleri, takip edilen metod incelenmiş ve diğer hilaf kitaplarıyla karşılaştırması yapılmıştır. Bu açıdan eser, Enbârî (ö.577/1181)’nin “*el-İnsâf fi mesâ’ili’l-hilâf beyne’n-nahviyyîne’l-Başriyyîn ve’l-Küfîyyîn*” ile mukayese edilmiştir. Geylani’nin bu kıyas işlemi hilaf ilmine dair yazılan eserlerin benzerlik ve farklılıklarını görme açısından oldukça önemlidir. Yazar Zebîdî’nin eserini tercih etme sebebi olarak konuların sistematik ve özlü bir biçimde ele alındığını öne sürmüştür. Ancak Enbârî’de ise konular daha kapsamlı ele alınmıştır. Eserin bir diğer özelliği ise meseleleri temellendirmede Kuran, hadis,

şii ve Arap kelimelerinden istişhâdda bulunulmasıdır. Bu bölümde Zebîdî'nin hayatı ve ilmi kişiliği yüzeysel bir şekilde ele alınmış, hoca-talebe ilişkileri ve eserleri geniş bir düzlemde işlenmemiştir. Nitekim okuyucunun eser hakkında daha fazla bilgiye ulaşması için müellifin ilmi ve entelektüel hayatını bilmesi gerekir. Geylani bu bölümü kısa tutmasının sebepleri arasında kaynak azlığını öne sürmektedir. Ancak Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657)'nin *Keşfü'z-ẓunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn'u*, Bağdatlı İsmail Paşa (1839-1920)'nin *Hediyyetü'l-ârifîn*'i ve Zirikli (1893-1976)'nin *el-A'lâm* 'ı gibi eserler mevcuttur. Bunun yanı sıra tabakât ve rical kitapları da yararlanılacak kaynaklar arasındadır. Dolayısıyla bu alanda yeterli kaynağın olduğu görülmektedir.

Kitabın üçüncü bölümünde Geylani *İtilâfu'n-nusra*'daki tartışmalı meseleleri kısa ve detaylarına inmeden aktarmaktadır. *İtilâfu'n-nusra* 'da isim, fiil ve harf konularına dair toplam 224 ihtilaflı mesele ele alınmıştır. Eser diğer hilaf kitaplarına kıyasla özlü bir kitap mahiyetindedir. Bunun yanında Zebîdî'nin görüşüne de yer vermektedir. Geylani, ihtilaflı çoğu konuda Zebîdî'nin Basra ekolünü tercih ettiğini belirtmektedir. Bu bölümün hacmi diğer bölümlere oranla epey geniştir. Bu durum bölümler arasında bir simetrinin olmamasına sebebiyet vermiştir. Sonuç kısmı ise girişte zikredilenlerin tekrarı mesabesinde. Yazarın sonuç kısmında kendi çıkarımlarını okuyucuya aktaramadığı görülmektedir.

Hilaf ilminin konusu dil ekolleri arasındaki ihtilaflı görüşlerin karşılaştırma ve tercih etme yoluyla ele alınmasıdır. *İtilâfu'n-nusra* ilk dönem dil bilginlerinin görüşlerini sonraki kuşaklara aktarma konusunda önemli işlev görmektedir. Geylani eserinde kaynak göstermeye özen göstermiştir. Ancak bu işlem müellifin kendi yorumunu görebilmeyi güçleştirmiştir. Nitekim bir eseri özgün kılan değerlerden biri de yorumlama ve değerlendirme işlemidir. Kitabın genelinde bu özelliklerin bulunmayışı yazarı geri plana itmiştir.

Geylani bu eseri ele almakla Arap dili alanına katkıda bulunmuştur. Eser hakkında az çalışmanın olması önemini arttırmaktadır. Ancak Geylani bu alanda müstakil bir çalışmanın olmaması hasebiyle daha erken dönemde yaşayan Enbârî'nin *el-İnsâf* adlı eserini de temel alabilirdi. Böylece daha kapsamlı bir çalışma ortaya çıkabilirdi. Çünkü sonuç itibarıyla Zebîdî de Enbârî 'den büyük ölçüde faydalanmıştır. Geylani'nin Arap dili alanına kazandırdığı bu eser, akademisyenlere ve bu sahaya ilgi duyan araştırmacılara farklı bir bakış açısı kazandıracaktır. Bu tür çalışmaların artışı ise problematik meselelerin detaylı bir şekilde çözümlenmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla Arap dilinde temel iki ekolün takip ettiği metot ve başvurduğu kaynaklar literatüre kazandırılacaktır.